

Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar

MEHMET ZEKİ AYDIN

Özet

İslam'a göre çocuklar, Allah'ın anne babalara hatta topluma verdiği bir nimet ve hayatın süsü olmasının yanında, onların aynı zamanda sınavlarıdır. Hiçbir şey bilmeden dünyaya gelen çocukları hayata hazırlamak ve dinini öğretmek anne babanın görevidir. Çocuklar dünya hayatının süsüdür, dünya hayatı geçicidir önemli olan ahirete hazırlanmaktır. O hâlde çocuklar hem dünya hem de ahiret hayatına hazırlanmalıdır. İslam'a göre aile kutsaldır. Çocuk eğitimi en iyi aile kurumu içinde gerçekleşir.

Bu çalışmada, ebeveynlerin çocuklarına karşı görevleri özetlenmiştir. Anne babanın çocuğa karşı görevleri, iyi bir eş seçimiyle başlamakta, Allah'tan hayırlı evlat istemekle, annenin iyi bir hamilelik dönemi geçirmesi, iyi bir ad konulması ile devam etmektedir. Ebeveynlerin çocuklarına, hayatta kalma, topluma uyum sağlama eğitimi vermelerinin yanında dinlerini öğretme de önemli bir yer tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam, çocuk, İslam'da çocuk, çocuk eğitimi, din eğitimi

Abstract

According to Islam, children are not only a blessing given to parents and society by Allah and a kindness of life, but also an examination for them. It is the duty of parents to prepare children who were born without any knowledge about life and to teach their religion. Children are the kindness of the life in this world,

---

– ARASTIRMA MAKALESİ –

47

Çocuk ve
Medeniyet

Cilt: 6 Sayı: 12
2021/2: 47-78

MEHMET ZEKİ AYDIN, mehmetzekiaydin@gmail.com

Selçuk Üniversitesi

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1252-2810>

Geliş tarihi: 30.08.2021 • Kabul tarihi: 12.10.2021

doi: <https://doi.org/10.47646/CMD.2021.261>

however, the life is temporary, and the important thing is to prepare for the afterlife. Therefore, children should be prepared for both this world and the afterlife. According to Islam, the family is sacred-being. Child education takes place in the best way in family institution. In this study, the duties of parents towards their children are summarized. The duties of the parents towards the child begin firstly with choosing a good spouse, asking Allah for a good child, having a good pregnancy period for the mother, and calling a good name. In addition to giving education to their children to survive and adapt to society, teaching their religion also plays an important role.

Keywords: Islam, child, child in Islam, child education, religious education

Giriş

Toplumun en küçük birimi olan aile, bir hanım, bir erkek ve varsa çocuklardan oluşur. Bu kurumun en önemli meyvesi çocuklardır. Çocuklar, neslin devamını sağlayan, aile bireylerini hem birbirine hem de hayata bağlayan önemli varlıklardır. Aslında insana verilen shevi duyguların da aileyi oluşturan evlilik kurumunun da temel amacı, çocuklarla neslin devamını sağlamaktır. İnsanın doğasında ebedî yaşama isteği vardır. Bu istek, insanın kendi neslinden gelen çocuklar sayesinde gerçekleşmektedir.

Bu yazıda, Müslüman ailede çocuk ve çocuk eğitiminde sorumlular ve kısaca görevleri üzerinde durulmuştur.

İslam'a Göre Çocuk

İslâm'a göre çocuk, Allah'ın insanlardan dilediğine bahşettiği bir lütuf ve nimettir. "Göklerin ve yerin mülkü (hükümrânlığı) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir. Yahut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir."¹ İnsanların çocuklarına karşı içten gelen karşılıksız sevgileri doğasına yerleştirilmiş bir olgudur. "Böylece biz, anasının gözü aydın olsun ve üzülmesin, Allah'ın vadinin hak olduğunu bilsin diye onu anasına geri döndürdük. Fakat onların pek çoğu bunu bilmezler."² ayeti bu olguyu anlatmaktadır.³

1 42/Şura suresi, 49-50. ayetler.

2 28/ Kasas suresi, 13.ayet.

3 Benzer ayetler: 28/Kasas suresi, 9. ayet; 16/Nahl suresi, 72. ayet; 15/Hicr suresi, 51-54. ayetler.

Bir evlada sahip olmak şüphesiz çok büyük bir mutluluk vesilesidir. Doğumu anne babası için bir müjdedir. Nitekim Kur'an'da Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriya peygamberlerin salih evlatlarla müjdelendikleri görülmektedir.⁴ Benzer şekilde Peygamberimizin (SAV) oğlu İbrahim'in doğduğu müjdelendiğinde, "Bu gece oğlum oldu. Ona atam İbrahim'in adını verdim." diyerek sevincini dile getirmiştir.⁵ Diğer bütün nimetler gibi bu güzel nimeti lutfeden Allah'a şükretmek Allah'ı hoşnut eder.⁶

Çocuklar dünya hayatının tatlı bir süsüdür⁷ ancak dünya hayatının tatlı bir süsü olmasının yanında insan için çocuk aynı zamanda sınav vesilesidir. Kur'an'da şöyle buyrulur: "Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır."⁸ Bu vb.⁹ ayetlerde ifade edilen süs, insanların ilgisini çeken güzellik veren, güzelleştiren şey anlamındadır. Ancak bu süs, dünya hayatında olduğu için, dünya gibi gelip geçicidir.¹⁰ Nitekim "Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?"¹¹ ayetinde dünya hayatı oyun ve eğlence olarak nitelenmektedir. Bunun için çocuk sevgisi, anne babaya dinî sorumluluklarını unutturmamalı ve onların sevgisi Allah ve Rasulünün sevgisinin önüne geçmemelidir. "De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah, fasık topluluğu doğru yola erdirmez."¹²

Aynı şekilde çocuklar anne babalar için bir büyükleme ve övünme aracı durumuna da dönüştürülmemelidir. "Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar

4 15/Hicr suresi, 51-54. ayetler; 37/Saffat suresi, 101-102. ayetler; 19/Meryem suresi, 7. ayetler.

5 Müslim, Fedail, 62.

6 39/Zümer suresi, 7. ayet; 14/İbrahim suresi, 7. ayet.

7 18/Kehf suresi, 46. ayet.

8 8/Enfal suresi, 28. ayet.

9 18/Kehf suresi, 46. ayet.

10 47/Muhammed suresi, 36. ayet; 29/Ankebut suresi, 64. ayet.

11 6/En'am suresi, 32. ayet.

12 9/Tevbe suresi, 24. ayet.

da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve (ya) Allah'ın mağfired ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir.”¹³ Peygamberimiz (SAV) de bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Siz çocuklar, insanı bazen cimriliğe, bazen korkaklığa, bazen de cehalete müptela kılarırsınız. Buna rağmen sizler Allah'ın en güzel kokulu nimetisiniz.”¹⁴

Bir aile için evlat çok büyük bir nimet olduğu gibi onunla sınanmak ta zor imtihanlardan biridir. Peygamberimiz (SAV) şöyle buyurur: “İnsan, ailesi, malı, nefsi, çocuğu ve komşusu ile sınanır; oruç, namaz, sadaka ve iyiliği emredip kötülükten sakındırma işte bu sınanma (esnasındaki kusurlarına) kefaref olur.”¹⁵

Evlatla imtihanın kendi aralarında hem maddi ve hem de manevi açıdan daha da zor kısımları vardır. Örneğin zihinsel veya fiziksel engelli bir çocuğa sahip olmak, bir aile için en zor imtihanlardan biridir. Yine çok isyan eden, hayırsız bir evlatla sınanmak ta ailenin en zor sınavlarındanadır. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz ki evlatla imtihanın, genel boyutu yanında, daha ağır bir sınava tabi tutulma anlamında özel boyutu da bulunmaktadır (Keskin, 2009, s.88). Bazı insanlar genel boyut yanında özel olarak da ağır evlat sınavlarıyla sınanabilirler. Bunun örneklerini Kur'an bize açıklamaktadır. Örneğin, Hz. Yakup ve Hz. İbrahim evlatla imtihan olunan peygamberlerdendir.¹⁶

Kur'an'da hayırlı evlat istememiz öğütlenmektedir. Bütün canlılar, içgüdüsel olarak nesillerini devam ettirme arzusu taşırlar. İnsan da bu arzusunu, meydana getirdiği aile kurumuyyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ailenin en temel işlevlerinden birisi de şüphesiz çocuk sahibi olup neslin devamını sağlamaktır. İnsanın doğal arzularını doğumla ölüm arasına sıkıştırmak mümkün değildir. Onun ölümden sonrasına yönelik de bir takım arzuları vardır ki bu arzularının başında neslini sürdürme, kendisinden sonra ocağını tüttürecek bir varis, kendi adını yaşatacak bir evlat bırakma düşüncesi gelmektedir (Keskin, 2009, s.89). Bir ayette çocuk sahibi olmak isteyenlere nasıl dua edecekleri şu şekilde öğretilmiştir: “Ey Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve nesiller bağışla ve bizi takva sahiplerine önder kıl.”¹⁷

13 57/Hadid suresi, 20.ayet

14 Tirmizi, Birr, 11.

15 Müslim, Fiten, 26; Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 4.

16 37/Saffat suresi, 100-113.ayetler.

17 25/Furkan suresi, 74.ayet. Benzer ayetler: 46/Ahkaf suresi, 15.ayet; 7/Araf suresi, 189. ayet; 3/Alî İmran suresi, 38.ayet.

İnsandaki çocuk talebini meşru gören Kur'an, insanların sahip oldukları çocuklarına karşı sevgi beslemelerini de yaratılıştan gelen, doğal/fitri bir duygu olarak kabul etmiştir. Bir ayette bu husus şöyle ifade edilmektedir: "Kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, salma atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük, insanlara süslü (cazip) gösterildi. Bunlar, sadece dünya hayatının geçimidir. Asıl varılacak güzel yer, Allah'ın yanındadır."¹⁸ Kur'an, anne babanın evlatlarına karşı yaratılışlarından gelen sevgi ve şefkatini ifade ederken bazen 'çocuk' kavramını kullanır, bazen de bunun yerine 'gözbebeği' anlamına gelen 'kurretu a'yun' tamlamasını kullanır ki, onun bu ifadesi de çocuk sevgisinin doğal/fitri bir duygu olduğunu gösteren önemli işaretlerdendir.¹⁹ Anne babalar çocuklarına karşı besledikleri bu fitri duyguları sebebiyle onların bakım ve geçimlerini temin etmekten ve onlar için büyük sıkıntılara katlanmaktan geri kalmamışlardır Keskin, 2009, s.93). Kur'an'ın doğal/fitri bir sevgi olarak kabul ettiği çocuk sevgisinin Hz. Peygamber'in hayatında bulunduğu yankı da konumuz açısından son derece önemlidir. Hz. Peygamber'in bir dede olarak torunlarını sevmesi, onları kucaklaması, onlar için zaman zaman hutbelerini yarıda kesmesi²⁰ ve bir defasında torunu Hasan ve Hüseyin'i iki ellerinden tutup, çocukların ayakları kendi ayakları üzerindeyken 'çık çık' diye göğüslerine kadar onları tırmandırması²¹ ve yine bir defasında onları kucaklayıp öptükten sonra "Ya Rabbi, ben bu ikisini seviyorum, sen de sev" diye dua etmesi,²² bir sefere çıkarken en son vedalaştığı, seferden dönerken de ilk uğradığı kimsenin kızı Fatıma olması²³ konu ile ilgili ilk akla gelen örneklerdendir (Keskin, 2009, s.97).

Çocuklar Allah'ın anne babaya bir emanetidir. "Onlar emanetlerine ve verdikleri sözlerine riayet ederler."²⁴ ayetlerinde ifade edilen emanetler içerisinde çocukların velayetleri de sayılmıştır (Yazır, 1975, s.3429).

Çocuklar masumdur ve ergenlik çağına kadar dinî yükümlülükleri yoktur. Bir hadiste "Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Akli erinceye kadar mecnundan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve ergenliğe ulaşıncaya kadar çocuktan."²⁵ Bununla birlikte çocuğa, ne kadar küçük olursa olsun, henüz

18 3/Alî İmran suresi, 14.ayet.

19 25/Furkan suresi, 74.ayet.

20 Ebu Dâvut, Salat, 1109; İbn Mâce, Libas, 20.

21 Buharî, Ashabu n-Nebi, 22.

22 Hâkim, Müstedrek, III, 567.

23 Ebu Dâvut, Tereccül, 21.

24 23/Müminun suresi, 8.ayet; 70/Mearic suresi, 32.ayet

25 Tirmizî, Hudud, 1423; Ebu Davud, Hudud, 17; İbni Mace, Talak, 2041.

ergen olmasa bile, onu sarhoş edecek içecekler ya da sigara vb. kötü alışkanlıkların kazandırılması; çirkin davranışlarda bulunmanın öğretilmesi; sövme ve cinsel içerikli konuşmalarına izin verilmesi caiz değildir.

İslam'da Ailenin Önemi

Aile, anne baba ve çocuklardan oluşan en küçük toplum birimidir. Bu bakımdan aile toplumun temel taşı sayılmıştır. İlk toplumlardan günümüze kadar, bütün toplumlarda aile vardır. İnsanları diğer canlılardan ayıran önemli özelliklerden biri, insanların aile düzeni içinde yaşamalarıdır. Anne, baba ve çocukların yanında nine, dede, amca, hala, dayı ve teyzeler de aileden sayılır.

Dinimize göre aile, kutsal bir yuvadır. Birbirlerine sevgi ve saygı bağlarıyla bağlı olan; aynı inanç, aynı düşünce ve aynı duyguları paylaşan; kendilerine düşen görevleri yerine getiren bireylerden oluşan aileler, huzurlu olurlar. Kur'an-ı Kerim'de "Allah, sizlere kendinizden eşler, eşlerinizden de oğullar ve torunlar var eder."²⁶ buyrulur.

İslam dini aileye büyük önem vermiştir. Çünkü aile hem kişinin huzur bulduğu bir ortam, hem neslin devamı için bir vesile, hem de kişiyi dince günah sayılan çeşitli kötülüklerden koruyan bir kurumdur. Kur'an-ı Kerim'de "İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve rahmet var etmesi Allah'ın varlığının belgelerindedir. Bunda düşünen insanlar için dersler vardır."²⁷ buyrulur. Bu ayet evliliğin amaç ve sonucunun huzur olduğunu; bu huzurun oluşabilmesi için doğuştan aile bireylerinin doğuştan getirdikleri sevgi ve merhametle davranmaları gerektiği açık bir şekilde belirtilmektedir. Bu vb. ayetlerle hadislerden çıkarılan sonuç, "Müminin dünyadaki cenneti, içinde aile hayatını yaşadığı evdir." anlayışı dile getirilmektedir.

Toplumun özü ve temeli ailedir. Uygarlıkta ileri gitmiş ne kadar millet varsa, aile ocağında iyi eğitim görmüş bireylerden meydana gelmiştir. Çünkü milletler birçok ailenin birleşmesinden meydana gelmektedir. Dinimiz, ailelere, aile kurumuna ve aile bireyleri arasındaki ilişki ve bağlara büyük önem vermektedir. Aile, evlilik ve nikah bağıyla kurulur. Peygamberimiz (SAV) bir hadisinde "Nikah benim sünnetimdir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla öğünürüm."²⁸ buyurmuştur. Kur'an'da

26 16/Nahl suresi, 72.ayet.

27 30/Rum suresi, 21. ayet.

28 İbn Mâce, Nikah 1.

evlendirme tavsiye edilmektedir. “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.”²⁹

Çocuğun Eğitiminde Ailenin Önemi

Aile toplumun temelidir. Ailenin en önemli işlevi, insan neslinin devamı için çocuk meydana getirip yetiştirmektir. Çocuğun eğitiminde en önemli kurum ailedir. Aile, dinî duyguların uyandırılması, uygulanması ve dinî bilgilerin ve alışkanlıkların kazandırılması yoluyla eğitim görevini yerine getirir. Aile bu görevlerini informal bir ortamda yerine getirir. Eğitimin mekânı her yerdir (okul, aile, toplum), fakat bütün eğitimin temeli ailededir.

Çocuk, davranışları küçük yaşlarda öğrenir ve öğrenmeler kolay sökülüp atılamayacak kadar derin bir şekilde yerleşir. Günlük hayatta “huy ve alışkanlık” dediğimiz kişilik özelliklerinin pek çoğunun temeli çocuklukta aile vasıtasıyla atılır. Çocuk sadece insanlarla değil, eşya ile olan ilişkilerinin esasını da burada öğrenir. Namaz, oruç, sadaka vermek, cömertlik, cimrilik, temizlik, düzenlilik, dağınıklık, çekingenlik ve sosyallik gibi alışkanlıkların kazanılması hep çocuklukta eğitime bağlıdır.

Eğitmciler, çocukların gelecekte uyumlu ve başarılı olabilmeleri için en sağlıklı eğitim yollarının geliştirilmesi çabası içerisindeyler. Her ne kadar kişilik gelişiminin insanın hayatı boyunca süregeldiğini kabul etsek de kişilik gelişmesi ve yapılanmasında temelin çocukluk döneminde atıldığı gerçeği geçerliliğini korumaktadır.

Çocuğa yöneltilen davranış ve ona karşı takınılan tutum, ilk yaşantıların örülmesinde büyük önem taşımaktadır. Okul öncesi dönemde çocuk, sosyal birey olmayı öğrenirken aynı zamanda özdeşim yapacağı bir modele ihtiyaç duyar. Kişilik oluşumu için gerekli olan özdeşim, büyük ihtimalle aile içindeki yakın bir üye ile gerçekleşmektedir. Genellikle özdeşim nesnesi anne baba olmaktadır, fakat ağabey, teyze, hala, dayı ya da amca gibi aile içinden bir erişkin de özdeşim kişisi olabilir. Bu üyelerin bozuk bir kişilik yapısına sahip olması hâlinde, olumsuz davranış örneğinin çocuğa yansıma ihtimali artmaktadır.

Eğitimin en iyi gerçekleştirileceği yer ailedir. İnsanlar, temel inanç ve değerlerini yeni nesillere aile aracılığı ile aktarır. Birey, ilk dinî ve ahlaki bilgi ve tutumları ailesinden öğrenir. Çocuğun eğitimi her şeyden önce

temel ruhî ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Bunlar sevgi, disiplin ve özgürlüktür. Bu üç ihtiyaç, birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır ve birlikte karşılanır. Çocuğun bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimi sevgi dolu sıcak bir ortamda yetişmesine bağlıdır. Böyle bir ortamı sağlayan ilk ve temel topluluk kuşkusuz ailedir. Herkes, ailesinin bedensel özellikleri gibi, düşüncelerini, inançlarını, tutumlarını da taşır. Çünkü bütün bunları çoğu zaman bilinçsizce, ailenin hayatından, uygulamalarından alır.

Allah, Kur'an'da aile ortamını karşılıklı sevgi ve merhamet olarak nitelemiştir.³⁰ Buna göre aile ortamı, karşılıklı sevgi ve merhamet ortamıdır. Aile bireyleri arasındaki ilişkiler sevgiye dayalı olmalıdır. Karşılıklı sevgi ve saygı, aile bireylerini birbirine daha çok yakınlaştıracaktır. Çocuk sevgi ortamında büyümelidir. Çünkü çocuğun göreceği sevgi veya sevgisizlik onun kişiliğine etki edecektir.

Çocuğun anne babadan aldığı iki şey sevgi ve eğitimidir. Sevgi; kabullenme, koruma, kollama ve sevecenlik gibi bütün olumlu duygu ve davranışları içerir. Eğitim ise öğretilen her şeyi, verilen bilgileri, becerileri, yasakları, kuralları, inançları, değer yargılarını, görgü kurallarını ve insanın sosyalleşmesi için gerekli olan tüm toplumsal değerleri kapsar. Peygamberimizin (SAV) çocukları sevdiğini, öptüğünü gören bir bedevinin bunu yadırgaması ve çocuklarını hiç öpmediğini itiraf etmesi üzerine Peygamberimizin (SAV), "Allah senin kalbinden merhameti almışsa, ben ne yapabilirim."³¹ buyurması konunun önemini gösterir.

Ailenin düzenli, huzurlu ve mutlu olması, aile bireylerinin birbirlerine karşı sevgi, saygı, yardımlaşma ve dayanışma bilinci içinde olmalarına bağlanmıştır. Aslında milletin bütün bireyleri, birbirleriyle sevgi, saygı ve yardımlaşma ihtiyacındadırlar. İnsan, yaradılışı gereği bir başkasına muhtaçtır. Üzüldüğümüz veya sevindiğimiz zaman bu duygularımızı paylaşacak dostlar ararız. Bunların başında da aile üyeleri gelir.

Anne ve babalar, kendileri ve çocukları için çalışırlar. Aile üyelerinin ihtiyaçlarını helâl yoldan çalışarak temin ederler; çocuklarının geleceği için çok büyük maddî ve manevî fedakârlıklar gösterirler. Çocuklarına millî ve manevî değerleri tanıtırlar. Onların güzel ahlaklı olmaları için çaba harcarlar.

Aile bireyleri kendi aralarında yardımlaşma ve dayanışma içinde olurlar. Herkes, ailenin sevinci ile sevinir, üzüntüsüyle üzülür. Aile bireyleri kendilerine düşen görevleri aksatmadan yerine getirirler. Anne ve babasına

30 30/Rum suresi, 21. ayet.

31 Buharî, Edeb 18.

eziyet etmezler. Akrabalarını, dostlarını ve komşularını sever, sayar ve yardımlarına koşarlar. Bütün bu güzelliklerin yaşanması için aile bireylerinin empati yeteneğinin gelişmiş olması gerekir.

Aile, her insanın doğup büyüdüğü kutsal bir ortamdır. Hepimizin kaldığı bir yer vardır. İnsanların kaldıkları yerlere ev deriz. Ancak aile bireylerinin yaşadıkları yerlere yuva denir. Aile yuvalarına, aile ocağı da denilmektedir. Aile yuvası ve aile ocağı gibi deyimler, içinde rahatlık ve güven duygusu veren, içinde sıcaklığını hissettiğimiz yerler anlamında kullanılmaktadır. O hâlde, içinde yaşadığımız binaların maddî yapısına ev derken, içinde yaşadığımız manevî ortama da aile yuvası veya aile ocağı diyoruz.

Ailenin önemi, insanın hayatının ve eğitiminin dayandığı temel kurum oluşundan ileri gelmektedir. Birey ve toplum arasındaki olumlu ilişkiler aile aracılığıyla kurulabildiğinden, aile temel toplumsal bir kurumdur. Toplumlar, temel değerlerini aile aracılığı ile yeni nesillere aktarırlar. İçinde bulunduğumuz kültürel atmosfer bize, kişiliğimizin gelişmesi, ahlaki karakterimizin olgunlaşması imkânını sağlar.

Her ailenin, çocuğun eğitimiyle ilgili mutlaka doğru bilgilere sahip olması gerekir. Bu husus hiçbir şekilde ihmal edilmemelidir. Anne babaların çoğu, ebeveynlerinin kendilerini yetiştirme tarzından şikâyet ederken kendi çocuklarını nasıl yetiştirmek istedikleri konusunda ya fazla fikirleri yoktur ya da bu konuda düşünmeye vakit bulamazlar. Hayatlarını devam ettirirken ebeveynliğin kendiliğinden olacağını zannederler. Bu “pasif ebeveynlik tutumu” içine düşme hatası herkesin başına gelebilir. Ebeveynlik sadece olunan bir şey değil, yapılması gereken bir görevdir. Anne baba olmak, boş zaman olduğunda yapılan basit bir iş olarak değil, aktif bir öncelik olarak seçilmelidir. Herkes iyi bir anne baba olabilir. Bu sadece ebeveynlik yapmaya hayatta öncelik vermeyi istemekle sağlanabilir. Çocukların, hayatı, anne babalarıyla birlikte aktif bir şekilde yaşayarak öğrenmeye, tanımaya ihtiyaçları vardır ve onlardan ayrı olarak, pasif bir şekilde bu, mümkün değildir. Yasalar da çocukların yetiştirilmesi görevini yani velayetini aileye vermiştir.³²

32 Türk Medeni Kanunu Madde 335: “Ergin olmayan çocuk, ana ve babasının velâyeti altındadır. Yasal sebep olmadıkça velâyet ana ve babadan alınmaz. Hâkim vasi atanmasına gerek görmedikçe, kısıtlanan ergin çocuklar da ana ve babanın velâyeti altında kalırlar.” Velayet ergin (reşit) olmayan çocuğun korunması ve yetiştirilmesi için ana ve babaya birlikte veya ayrı ve tek başına olarak verilmiş hak ve yükümlülükleri ifade eder. Ana ve baba evli ise velayet her ikisinde birlikte bulunur. Her ikisi de çocuğun bakımı, sağlığı ve eğitimi ile ilgili kararlar almaya yetkilidirler. Ana veya babadan birisinin ölümü durumunda velayet sağ olanda kalır. Boşanma kararı esnasında ise velayetin kimde kalacağı somut durum ve olaylar göz önünde tutularak hâkim tarafından

Ailenin yani anne babanın çocuğunun eğitiminde bazı görevleri vardır. Bu görevlerinin başında çocuğun maddî ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra onun sosyalleşmesi gelmektedir. Sosyalleşme, toplum içinde yaşayabilmek demektir. Bunun için toplumun kuralları bilinmelidir. Toplumda insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen hukukî düzenlemelerin yanında dinî ve ahlaki kurallar önemli bir yer tutar. O hâlde aile, çocuğuna ahlaki kuralları öğretmelidir.

Okullar eğitim için çok önemli, vazgeçilmez ve yeri doldurulamaz kurumlar durumundadırlar. Okulları örgün eğitim kurumları olarak nitelendirir, onları yaygın eğitimden ayırırız. Bu ayırım, aslında okulu daha yakından tanımak ve onunla özel olarak meşgul olmak kolaylığı sebebiyledir. Okullar kadar yaygın öğretim hizmeti yapan kurum var mıdır acaba? Okullar, özellikle ilköğretim okulları vatandaşın ayağına kadar gitmekte, zorunlu oluşu sayesinde de yetişmekte olan yeni nesle, ortak değerleri kazandırmaktadır. Ailelerin bir kısmı çocuklarının okula gitmesi ile onlarla birlikte okulun verdiklerinden etkilenmekte, yararlanmaktadırlar.

Her ümidi örgün eğitim kurumlarına, okullara bağlamak doğru bir düşünce değildir. Okul bilgi verir. Bilginin davranış hâline dönüşmesi, bilgili kişinin iyi ahlaklı, karakterli kişi olması, o bilgilerin duygularla bütünleşmesine bağlıdır. Duygular ise okul çağından çok önce insanda bulunur ve belli yönlerde şekil almaya başlamışlardır. Eğitim için okul çağını beklemek, okulun başarısını tehlikeye atmak demektir. Eğer okul öncesinde duygular geliştirilmemiş ve doğru yönlendirilmesine çalışılmamışsa, okulun verdiği bilgiler büyük çapta eğreti kalacak, çocuk onları ezberleyecek, fakat kendisine mal edemeyecektir. İyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlış, güzeli-çirkini teorik olarak öğrenip kuralları, kanunları ezberlediği hâlde, yalan söylemeyi, rüşvet almayı, çalmayı, kişisel çıkarını her şeyden üstün tutmayı, başkalarını bertaraf etmek için onlara iftiralar atmayı, ayıplarını araştırarak, hilelerle onlara zarar vermeyi sürdüren, hatta bunları başarı sayan kimselerin varlığı, onların öğrendiklerini benimseyememiş olmalarındandır.

Çocuk anne babasının yanında bir emanettir. Onun her türlü şekli almaya hazır, temiz ve boş kalbi de âdeta bir cevherdir. Eğer çocuk iyiliklere yönlendirilirse, hayır üzere büyür, dünya ve ahirette de mutlu olur. Bu durumu anlatmak üzere atalarımız ne güzel söylemişler: “Ağaç yaşken eğilir.” Burada en büyük sorumluluk çocuğun ilk ve en önemli çevresi olan

aileye düşmektedir. Bunu anlatmak için de “Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur.” denilmiştir.

Ailenin Eğitim Sorumluluğu

Aile, sıradan iki kişinin (anne ve babanın) bir araya gelerek yaşadıkları bir mekan değildir. Aile, iki farklı aileden iki farklı insanın, bir araya gelerek yeni bir dünya kurup, büyük bir sorumluluğun altına girdiği bir kuruluş, bir kurum ve küçük bir devlettir.

Toplumun en küçük birimi olan aile, aynı zamanda küçük bir eğitim yeri olan okuldur. Bu okulun öğrencileri, öncelikle çocuklar olmak üzere tüm aile bireyleridir. Yine bu okulun, öğretmenleri başta anne baba olmak üzere diğer aile büyükleridir. Çünkü anne baba hem öğrenen ve hem de öğreten, eğitendir. Bunun için her zaman, anne babanın çocuk eğitimine hazır olmaları gerekir. Aile hayatı yeni gelen misafirleri sayesinde büyük bir değişikliğe uğrar. Ailenin en büyük sermayesi bu çocuklarıdır. Allah’ın aileye lütfettiği çocuk, o aileye, taze kan, tatlı bir neşe, huzur ve direniş kaynağıdır. Ancak Allah, anne babaya emanet olarak verdiği çocuğa karşı büyük bir sorumluluk ta yükler.

Kur’an, çocukların birer emanet olduğu gerçeğinden hareketle, onları cehennem azabından korumayı telkin etmektedir. “Ey inananlar! Kendinizi ve ehlinizi cehennem ateşinden koruyunuz.”³³ İslam kaynaklarında aile ve çocuk eğitimine dayanak olarak gösterilen bu ayette, insanın hem kendisi hem de ailesini ateşten koruması istenilmektedir. Kişinin kendisini ateşten koruması, Allah’ın emir ve yasaklarına uymakla olur. Ehlini ateşten korumanın yolu ise onlara dinî eğitim vermektir. Ayette geçen, ehli kelimesinden eş ve çocuklar anlaşılmalıdır.³⁴ Burada “koruyunuz” emri de bu görevin farz olduğunu göstermektedir (El-Kurtubi, el-Camili Ahkami’l-Kur’an, c.10, s.2273-2274’den aktaran Dodurgalı, 2010, s.209).

İslam bilginlerine göre çocuğun nafakası ve himayesinden öncelikle baba sorumludur. Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır: “Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın. (Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şekilde sorumludur. Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak

33 66/Tahrim suresi, 6.ayet.

34 Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, c.VII, s.5122-5123.

(iki yıl dolmadan) çocuğu sütten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir.³⁵

Çocuğun eğitiminden ise anne baba sağken ikisi birlikte sorumludur. Baba ölünce veya anneden ayrılma durumunda sorumluluk öncelikle anneye verilir. Ruhsal veya bedensel rahatsızlığı olmayan anne, başka biriyle evleninceye kadar çocuğun eğitimi üzerinde hak sahibidir. Annenin ölmesi ve evlenmesi durumunda çocuğa bakma ve eğitime hakkı sırasıyla anneanne, babaanne, kız kardeş, kız yeğen, teyze ve halaya verilir. Çocuğun bakım ve eğitimi üzerine alacak bir kadın bulunmaması durumunda sırasıyla, baba, dede, kardeş, erkek yeğen ve amca sorumluluk alır. Buradan da anlıyoruz ki çocuk eğitiminde hanımlara öncelik verilmiştir (Selvi, 2011, s.353-354). Bir hadiste, "Allah, anne ile çocuğun arasını ayıranı kıyamet gününde sevdiklerinden ayırır."³⁶ buyrulur.

Anne babanın sorumluluğu hakkında meşhur bir hadiste şöyle buyrulur: "Hepiniz çobansınız. Hepiniz gözetmekle görevli olduklarınızdan sorumlusunuz. Devlet başkanı yönettiği kimselerden, erkek ailesinden, kadın evinden, hizmetçi kendisine emanet edilen şeylerden sorumludur."³⁷

Çocuğa eğitim verenlere Peygamber Efendimiz (SAV) de birçok ödülleri müjdelemiştir: "Öldükten sonra üç kişinin amel defteri kapanmaz: Salih evlat yetiştirenler; faydalanılacak bir ilim bırakanlar; (yol, köprü, okul, cami gibi eser) sadakayı cariye bırakanlar."³⁸ "Bir baba çocuğuna güzel bir eğitimden daha hayırlı bir hediye vermemiştir."³⁹

Anne Babanın Çocuğuna Karşı Görev ve Sorumlulukları

1. Evlilik Öncesi Sorumluluklar

Bir bilgeye çocuk eğitimi ne zaman başlar diye, sormuşlar. O da bir erkekle bir hanım evlenmeye karar verdikleri zaman çocuğun eğitimi bitmiştir, diye cevap vermiştir. Burada vurgulanmak istenen, çocuk eğitiminin iyi bir eş seçimiyle başladığı hususudur.

35 2/Bakara suresi, 233.ayet

36 Hakim, Müstedrek, 2/25.

37 Buharî, Vesaya 9; Müslim, İmare 20; Ebu Davud, Harac 1; Tirmizî, Cihad 27.

38 Müslim, Vasiye 14; Ebu Davud, Vesaya 14; Neseî, Sünen 8; İbni Hanbel, II/272.

39 Tirmizî, Birr 33.

Kişilik, insanın kendisi ve çevresi ile uyumunu sağlayan, onu diğer insanlardan farklı kılan, özel ve tek yapan tipik özellikleridir. Kişilik insanın, bireysel özelliklerinin, davranış eğilimlerinin dinamik bir bütünüdür. Her insanın kendine özgü bir takım özellikleri vardır. İnsan bu özelliklerin bir kısmını doğuştan kalıtımla anne ve babadan alır, bir kısmını ise çevreden öğrenerek kazanır. Çocuğun dünyaya geldiğinde ilk karşılaştığı çevre ailesidir.

İnsanın kişiliğine ne kadar etki ettiği konusunda farklı görüşler olsa bile kalıtımın kişiliğe etkisi kabul edilmektedir. Kalıtım, kişinin anne babasından genler yoluyla aldığı özelliklerdir. Eğitimin veya kalıtımın çocuk üzerindeki etkisi konusunda birbirine zıt iki görüş vardır. Nativizme (doğuştancılık) göre, insan karakter ve davranışları daha çok doğuştan getirilir ve genlerine göre şekillenir. Ampirizme göre ise insan mizaç ve davranışları daha çok tecrübeyle kazanılır ve insan doğuştan boş bir levha (tabula rasa) gibidir. Bunları birleştiren üçüncü bir görüş bulunmaktadır. Buna göre kişi, doğuştan getirdiği ruhsal özellikleri yani mizaç ve yetenekleri ile kültürel çevrenin etkisi altında gelişir, yetişir (Dodurgalı, 2010, s.185). Bu konu tarih boyunca ahlakın değişip değişemeyeceği sorunu çerçevesinde her zaman tartışılmıştır (Aydın, 2012, s.18-20). Her iki görüşü savunanlar olsa da her ikisinin de ortak noktası, çocuğun mizaç özellikleri ile yeteneklerini doğuştan; kültürel çevresini de sonradan ağırlıklı olarak anne babasının belirlediğidir.

Kur'an'da doğrudan bir ayet bulunmamakla birlikte eğitimin önemine dikkat çeken ayetler bulunmaktadır.⁴⁰ Anne babanın çocuklara asıl etkisi ise bizzat örnek model olmalarıdır. Çocuğun ilk ve temel örneği anne baba olacağına göre, evlenecek kız veya erkek eş seçiminde bu hususu da göz önünde bulundurmalıdır. Eş seçiminde titiz davranmak, ailenin devamı için olduğu kadar, anne babadan oluşan bir ortamda eğitim görecektir olan çocuğun eğitiminde de son derece önemlidir (Dodurgalı, 2010, s.180-183).

Kalıtım ve eğitimin etkisini İslam bilginlerinin fitratla ilgili açıklamaları ortaya koymaktadır. İslam'a göre, çocuklar fitrat üzere doğarlar. Fitrat kelimesi, insanların Allah'ı bilecek ve inanacak şekilde yaratıldıklarını anlatmaktadır. Bu durumu açıklayan bir hadis şöyledir: "Her doğan çocuk mutlaka fitrat üzere doğar, sonunda annesi ve babası onu Yahudi, Hıristiyan veya ateşe tapan yapar."⁴¹ Kur'an'da "Sen yüzünü (hanif) olarak dine, yani,

40 "Allah, sizi analarınızın karnından, siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi." 16/Nahl suresi, 78.ayet.

41 Müslim, Kader, 23; Buharî, Cenaiz, 78; Ebu Davud, Sünnet, 18; Buharî, 2004: I/240.

Allah insanları hangi (fitrat) üzere yaratmış ise o fitrata çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmez.”⁴² buyrulmaktadır.

Evlilikte denklik konusu İslamî kaynaklarda önemle durulan hususlardandır. Hem eşlerin uyumu hem de çocukların yetişmesi açısından denklik önemlidir.

2. Hamilelik Dönemi Sorumlulukları

Hamilelik döneminin çocuk üzerindeki etkisi artık tartışılmayacak kadar açık olarak ortaya konulmuştur. Hamilelik döneminde anne babanın çocuklarına karşı iki temel sorumluluğu vardır: Psikolojik ve duygusal hayatın düzenlenmesi ve çocuğu yaşatma (Dodurgalı, 2010, s.190-200).

a.Psikolojik ve duygusal hayatın düzenlenmesi: Anne baba, hamilelik döneminde psikolojik olarak doğuma ve çocuk yetiştirmeye hazırlıklı olmalıdır. Dışarıdan gelen uyarıcılara cevap veren, anne rahmindeki bebeğin, anne tarafından gönderilen uyarılardan etkileneceği açıktır. Gelecekte çocuğun bazı olumlu davranışları kazanabilmesi için, anne babasının bu dönemi gerginliklerden uzak huzur içinde geçirmeleri ruhsal hayatlarının dengeli olması ve aynı zamanda çocuklarının iyi bir insan olacağına dair olumlu düşünceler taşıması gerekmektedir.

Anne babanın zihninde nasıl bir çocuk istedikleri konusunda, doğumdan önce hayali bir çocuk kavramı oluşur. Dünyaya gelen çocuğun anne babanın beklentilerine uygun olup olmaması, ebeveynin ona karşı takınacakları tavırları belirler. Bunu açıklayan şu ayet önemli bir tavsiyede bulunmaktadır: “Onlar; Rabbimiz, bize çocuklarımızdan ve eşlerimizden gözümüzün aydınlığı olacak insanlar ihsan et ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara (muttakilere) örnek/önder yap.”⁴³ Böyle bir duanın kendilerini sürüklediği ruh haleti henüz çocuk doğmadan, bu sevinci anne babaya hissettirir. Bu duanın anne babada dingin ve sakin bir psikoloji oluşturacağı, ilerde çocuğun sakin mizaçlı ve salim bir kişilik kazanmasına yönelik davranmaları konusunda zihinsel hazırlığa zemin hazırladığını söyleyebiliriz.

Yapılan araştırmalar, doğum öncesi çocuğa etki edebilecek etkenleri şöyle sıralayabiliriz: İlaçlar, kimyasal maddeler, radyasyon, beslenme; annenin hastalıkları, duygusal durumu, yaşı; çoklu gebelik. Hamilelik döneminde annenin biyolojik yönden özellikle dikkat edeceği iki konu vardır: 1.İlaç kullanımı 2.Sigara, içki ve uyuşturucu kullanımı.

42 30/Rum suresi, 30.ayet.

43 25/Furkan suresi, 74.ayet.

b.Çocuğu yaşatma: Çocuk eğitimiyle doğrudan ilgili olmamakla beraber Kur'an'ın çocuk konusunda değindiği diğer bir husus, çocuğun dünyaya getirilip yaşatılması konusunda anne babaya yüklediği sorumluluktur. İnsan hayatına saygı konusunda sınır tanımayan İslam dini, henüz dünyaya gelmemiş, suç ve ceza kavramını bilmeyen, haklarını savunamayan, henüz hukuki bir varlığı bulunmayan cenin konusunda da anne babaya çocuğu yaşatma sorumluluğu yüklemiştir. Konuyla ilgili bir ayet şöyledir: “Evlatlarınızı fakirlik korkusuyla öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırırız. Gerçekten onları öldürmek büyük bir suçtur.”⁴⁴

3. Doğum Sırasındaki Sorumluluklar

Doğum zorluklarla dolu bir iş olduğundan son derece özen gösterilmesi gereken bir olaydır. Bu durum Kur'an'da “Çünkü annesi onu karnında zorlukla taşımış ve doğurmuştur.”⁴⁵ şeklinde yer almaktadır. Doğum anı çok önemlidir ve bu esnada yapılacak bir hata, doğacak çocuğa kalıcı hasarlar bırakabilmektedir. Bu nedenle anne baba gerekli tedbirleri almak durumundadır.

4. Helal Nafakayla Beslemek

Çocuk belli bir döneme kadar hem maddi anlamda ve hem de manevi anlamda anne ve babasına muhtaçtır. Zira bu dönemde onun her açıdan korunmaya ihtiyacı vardır. Bu çerçevede çocuğun hayatiyetinin devamlığını sağlamak eğitim ve sağlığı için zorunlu bir takım harcamaların yapılması gerekmektedir. Çocukların büyüyüp gelişmesi için gerekli olan beslenme, giyinme, barınma, sağlık ve eğitim gibi çeşitli maddi ihtiyaçlarının (nafaka) temininde öncelikli olarak baba, imkânı oranında sorumludur. Bakara suresi 233. ayetinde geçen “... çocuk kendisine ait olan babaya da emzirenlerin yiyecekleri ve giyecekleri örfeye uygun olarak bir borçtur...” mealindeki ayet, çocukların nafakalarının da babaya ait olduğuna işaret etmektedir (Keskin, 2009, s.109; Yazır, 1975, s.796).

Müslüman'ın helalinden yiyip içmesi İslam'ın temel kurallarındandır. “Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin.”⁴⁶ ayeti haksız kazancı haram kılarken; “Ey Peygamber! Temiz olanlardan yiyiniz ve salih ameller işleyiniz.”⁴⁷ ve “Ey İnsanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz

44 17/İsra suresi, 31.ayet.

45 46/Ahkaf suresi, 15.ayet; 31/Lokman suresi, 14.ayet.

46 2/Bakara suresi, 188.ayet.

47 23/Müminun suresi, 51. ayet.

olanlarından yiysin, şeytanın peşine düşmeyin; çünkü şeytan sizin açık düşmanınızdır.” ayetleri helal kazancı farz kılmaktadır.

Kişinin kendisinin helal ile beslenmesi gerektiği gibi çocuklarının nafakasını da helalinden kazanması şarttır. Bu durumu açıklayan hadis şöyledir:

“Yediğiniz şeylerin en temizini kendi kazancınızdan elde edilendir. Şüphe yok ki çocuklarınız da sizin kazancınızdandır.”⁴⁸ Müslüman’ın ailesi ve çocukları için helalinden kazanması ve harcaması teşvik edilmiş ve sadaka olarak kabul edilmiştir. Bu konudaki hadislerde şöyle buyrulur:

“Eşine, çocuğuna ve hizmetçine yedirdiğin senin için bir sadakadır. Kendine yiyecek ikram etmen de senin için bir sadakadır.”⁴⁹

“Çoluk çocuğunun geçimini helalinden temine çalışan, Allah yolunda cihad eden gibidir. Namusu dairesinde helalinden dünyalık peşinde olan, şehitler derecesindedir.” (Gazali, 1975, s.235).

5. Dua Etmek

Dua, Allah’a yalvarmak, dilekte bulunmaktır. Dua doğal bir olgu olduğu için her dinde vardır. Dua ettikten sonra insan, psikolojik olarak bir rahatlık ve serinlik hisseder. İsteğinin yerine geleceği konusunda ümidi artar. Ayet ve hadislerde dua etmek teşvik edilmiştir. “Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, size karşılık vereyim.”⁵⁰ “Yalvarmanız olmasa Rabbim ne diye size değer versin.”⁵¹

Şüphesiz Allah, kişinin ihtiyaçlarını ve kalbinden geçenleri bilir. Ancak dil ile dua etmenin, insanın kendisini eğitmesi açısından önemi açıktır. Allah Kur’an’da müminlere nasıl dua edeceğini de bizzat örneklerle göstermektedir.⁵²

Hz. Peygamber, “Allah katında duadan daha şerefli bir şey yoktur.” buyurmaktadır.⁵³ Hz. Aişe şöyle der: “Hz. Peygambere çocuklar getirirlerdi.

48 İbn Mace, Ticaret 64.

49 Ahmet b. Hanbel, IV, 131.

50 23/Müminun suresi, 60. ayet.

51 25/Furkan suresi, 77. ayet.

52 Kur’an’da geçen aile ve çocuk eğitimiyle ilgili bazı dualar şunlardır: 37/Saffat suresi, 100. ayet.; 46/Ahkaf suresi, 15. ayet.; 2/Bakara suresi, 128. ayet.; 14/İbrahim suresi, 40. ayet.; 7/ Araf suresi, 189. ayet.; 3/Alî İmran suresi, 38. ayet.; 26/Şuara suresi, 169. ayet.; 25/ Furkan suresi, 74. ayet.; 46/Ahkaf suresi, 15. ayet.

53 Tirmizî, Daavat 1; İbni Mâce, Dua 1.

O da onlara bereketle dua ederdi.⁵⁴ Bir başka hadiste şöyle buyrulur: “Kabul edilecek üç dua vardır: Mazlumun duası, misafirin duası ve anne babanın çocuklarına yaptığı dua.”⁵⁵

Dua etmek teşvik edilirken beddua ise yasaklanmaktadır. “Çocuklarınıza beddua etmeyin. Allah’ın bir ihsan ve kabul saati vardır. O saate rastlarsa, aleyhte yaptığınız duayı kabul eder.”⁵⁶

Hız. Peygamberin doğan çocukların sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okuması ve bunu tavsiye etmesi de dua etmek ve çocuğa ilk dinî telkinlerin başlaması açısından Müslümanlara örnektir.⁵⁷

6. Güzel Ad Koymak

Anne babanın çocuklarına güzel bir ad koyması dinî görevleri arasındadır. Ad, sahibinin tanınmasını sağlayan ve kendisini diğer bireylerden ayıran en belirgin semboldür. Bu nedenle çocuğa ad vermek önemlidir. Aileler, çocuklarına verecekleri adı, uzun istişareler, bazen tartışmalar sonunda belirlerler. Çünkü adlar, söylenişindeki kolaylıkla, aile ve çevre tarafından kabul edilebilirliğiyle, telkin ettiği veya çağrıştırdığı anlamlar ile hem ad sahibini hem de diğerlerini etkilemektedir (Bilgin, 2003, s.45).

Çocuklara ad koyarken, Hız. Peygamber’in çok titiz davrandığını görüyoruz. O, “Siz kıyamet gününde hem kendi adınızla, hem de babalarınızın adıyla çağırılacaksınız. Bu sebeple adlarınızı güzel koyun.”⁵⁸ buyurmuştur. Bu uyarısıyla Peygamberimiz (SAV), ad vermenin aynı zamanda bir de uhrevî boyutunun bulunduğunu göstermektedir. Hiç kimse ne dünyada ne de ahirette, ne kendisinin ne de çocuğunun, kötü adla çağırılmasını istemez.

Ebeveynlere ad koyma hususunda şu tavsiyelerde bulunulabilir:

- Çocuklara toplum içinde, kendilerini utandıracak, küçük düşürecek adlar koymamalıyız.
- Başta Peygamberimiz (SAV) olmak üzere İslam büyüklerinin adlarını tercih etmeliyiz.
- Aile büyüklerinin adlarında özel olarak bir yanlışlık veya çirkinlik yoksa onlara öncelik verip hem onları memnun etmek hem de kişilerin aidiyet ihtiyaçlarını gidermek güzel olur.

54 Ebu Davut, Edep 108.

55 Tirmizî, Daavat 48.

56 Ebu Davut, Salat 360.

57 Ebu Davut, Edep 5105; Tirmizî, Edahi 1514.

58 Ebu Davud, Edeb 69.

- Anlamları hoş olmayan adlar yerine iyiliği, güzelliği hatırlatan adlar tercih edilmelidir.
- Mutlaka değişik ad olacak diye anlamsız veya söylenmesi zor adlara gerek yoktur.
- Ad koyarken öncelikle karı koca olmak üzere aile bireyleriyle istişare etmekte yarar vardır.

7. Çocuğun Bakımı, Gözetilmesi ve Emzirilmesi

Çocuğun bakımı ve gözetimi İslamî kaynaklarda hidane kavramıyla hukuki çerçevede ele alınmıştır. Çocuğun nafakasını temin etmek birinci derecede babaya, bakımı da anneye verilmiş görevlerdendir. Benzer bir şekilde hukuki çerçevede ele alınan diğer bir konu da çocuğun emzirilmesi konusudur.

Çocuğun emzirildiği dönem olan ilk iki yıl çocuğun gelişmesinde ve eğitiminde çok önemli bir dönemdir. Beslenmesinde anne sütünün doğal bir imkan olmasının yanında sağlık ve çocuk gelişimi açısından da çok gerekli bir gıda olduğu açıktır. Özellikle anne sütüyle beslenen çocuk, sadece biyolojik açlığını gidermekle kalmaz, sevgiyi tadarak, ruhunu da doyurur. Dolayısıyla emzirmenin hem bebeğin hem de annenin ruh sağlığına olumlu etkileri vardır. Son tıbbî araştırmalar da çocuğun beden ve ruh sağlığı açısından anne sütünün yerini başka hiçbir gıdanın ve anne kucağının yerini başka hiçbir ortamın tutamayacağını göstermiştir (Keskin, 2009, s.134).

Bilindiği gibi eğitimde sevginin önemli bir yeri vardır. Sevginin yanında küçük çocuğun ve bebeğin eğitiminde güven ihtiyacı da oldukça önemlidir. Yeni bir dünyaya başlayan bebeğin, güven, sevgi ve ilgiye muhtaç olduğu bilinmektedir. Bebeğe sevgi ve güvenin hissettirilmesi, annenin dokunuşu, okşayışı, sıvazlaması, güzel sözler ve ninniler söylemesiyle sağlanmaktadır.

Yapılan araştırmalar, bebeğin doğumdan sonra anne babalarının seslerini, mimiklerini hissettiklerini ve onları taklit ettiklerini göstermiştir. Bu nedenle bebeğin doğumla birlikte annesinin vücuduyla teması çok önemlidir. Bebeklerin ilk dakikalardan itibaren çevresine karşı hassas oldukları bilinmektedir. Bebekler, kendilerini kaldıran kolların şefkatli mi, gergin mi olduğunu bilirler; ses tonlarının ve bakışların iyi ve dostça mı, kaba ve ilgisizce mi olduklarının farkındadırlar.

Eğitimin doğumun ardından hemen ilk saatlerden itibaren başladığını açıklarken, Amerikalı yazar Carroll, dünyanın çeşitli yerlerindeki uygulamalardan örnekler vermektedir. Çocukların etrafında olup bitenlerden etkilendiğini, konuşmaları hissettiğini açıklayan yazar, bu

çerçeve de bazı Hıristiyan mezheplerindeki ve Kızıldillerilerin yaptıkları duaların, Müslümanların çocuğun kulağına ezan okumalarının etkilerinden bahsetmektedir (Carroll, 2001, s.28).

Dünyada hiçbir canlının yavrusu yeni doğan bir bebek kadar bakım ve korunmaya muhtaç değildir. Yeni doğmuş bir bebeğin tüm ilişkisi annesiyedir. İlk bakışta bebeğin temel ihtiyaçları açlık, soğuk, altını kirletme gibi bedensel ihtiyaçlar olarak görülür. Ancak bu ihtiyaçların giderilmesi ve bunlar karşılanırken takınılan tutumlar ile çocuğun güven, güvensizlik, sevgi gibi temel duygularının temeli atılmaktadır. İnsan kendisine güvenirse diğer kişilerden de korkmaz; diğer insanlardan korkan biri ise çaresizlik duyguları yaşar. Belli aralarla annenin kendisiyle ilgileceğini bilmek, çocuğa güven sağlar.

Anne çocuk beraberliğinde fiziksel temas büyük önem taşır. Annenin beden kokusu, ısısı, çocuğu alış biçimi bu iletişim ağında önemli olduğu için, bebeğin ilk bir iki yılda annesiyle birlikte olmasına özen gösterilmelidir. Çünkü hayatının birinci yılında çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimi büyük ölçüde anneye bağlıdır. Altı ayı aşan bir süre içinde yürütülen bir araştırmada alınan zeka ölçümlerinde, anneleri tarafından çok iyi bakılan çocuklar arasında beşten yirmi puana kadar varan artışlar görülmüştür. On iki aydan yirmi dört aya kadar olan çocuklar üzerinde yapılan başka bir araştırmada, üstün vasıflı anne davranışlarının çocuğun oyun seviyesinde ve başkalarıyla uyum sağlama yeteneğinde daha ince zevkli bir gidişe yol açtığı anlaşılmıştır (Aydın, 2012, s.134-139).

Kur'an çocuğun iki yıl emzirilmesini tavsiye etmektedir. Çocuğun annesi tarafından emzirilmesi annenin dinî bir görevidir. Meşru bir mazeret sebebiyle emziremezse baba ücretli sütanne tutmakla görevlidir. Bazen fıkıh kaynaklarımızda babanın sütanne tutma görevi üzerinde durulması, sanki annenin emzirme mecburiyeti yok gibi anlaşılmaktadır. Emzirmeyle ilgili ayetleri bütüncü yaklaşımda değerlendirdiğimizde annenin dinî bir görev olarak çocuklarını emzirmekle sorumlu olduğunu anlarız.⁵⁹

8. Çocuklar Arasında Ayrım Yapmamak

Çocuklar arasında adaleti gözetmek ve aralarında herhangi bir ayırım yapmamak anne babanın en çok dikkat etmesi gereken sorumluluklarından birisidir. Bu aynı zamanda çocuğun da en temel hakkıdır. Çünkü adalet

59 Emzirmeyle ilgili ayetler: 2/Bakara suresi, 233.ayet; 31/Lokman suresi, 4.ayet; 28/Kasas suresi, 7,12.ayetler; 4/Nisa suresi, 23.ayet; 65/Talak suresi, 6.ayet; 46/Ahkaf suresi, 15.ayet. Ayrıntılar için bak. Keskin, 2009, s.133-144.

İslam'ın temel ilkelerinin başında yer almaktadır. Kısaca söylemek gerekirse hediye, bağış, ikram, maddi ihtiyaçların karşılanması ve hatta bir öpücüğe varıncaya kadar gözlenebilecek tüm tutum ve davranışlarda anne babanın evlatları arasında eşitliğe dikkat etmesi gerekir.⁶⁰

9. Mahremiyet Eğitimi

Mahremiyet denilince, insanın gizli ve özel alanı akla gelmektedir. Mahremiyet, bireyin kendi rızası dışında bakılması, dokunulması, dinlenilmesi, paylaşılması yasak olan ve saygı duyulması gereken, kendine özel her şeyi, olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanım da şöyledir: Bireyin başkalarıyla paylaşmak istemediği ve saygı duyulmasını istediği kendine ait her şey.⁶¹

Yukarıdaki genel tanımının yanında, İslami açıdan, mahremiyet haram kelimesinden türemiştir. Mahrem, haram olan; mahremiyet, haram olma hâli yani yasak olma durumu demektir. Mahremiyet bir anlamda dokunulmazlık demektir. Dokunulmazlık da kişinin kendine ait, vücuduna, özel hayatına, duygularına; bakılmasının, fiziksel olarak dokunulmasının, dinlenilmesinin ve paylaşılmasının yasak olmasını kapsar. Mahremiyet, insan vücudu için kullanıldığında özellikle cinsel dokunulmazlığı ifade etmektedir. Burada, yasak derken haram olması kastedilmektedir. Elbette tüm haramlar yani yasaklarda olduğu gibi, ölçüler Kur'an ve sünnette belirlenmiştir.

Anne baba çocuğa, daha küçük yaşta mahremiyetin sınırlarını, ölçülerini, helal ve haram olanları öğretmelidir. Bu eğitimle ilgili ayetler ve hadisler gayet açıktır ve anne babayı uyarmaktadır. Bu alanla ilgili Nur suresinde tüm Müslümanların uymaları gereken açıklamalar ve sınırlar yer almaktadır.

Nur suresi 27-29 ve 59-91. ayetler, başkalarının evine izinsiz girilemeyeceğini; 30-31. ayetler kendileriyle evlenilemeyecek olanların bakılamayacak yerleri konusunda gözlerine sahip olmaları gerektiğini; Hucurat suresi 12. ayet başkalarının hatalarını ve mahremiyetlerini araştırmanın yasak olduğunu açıklamaktadır. Bu ayetler ve bunlara açıklık getiren hadislerdeki hükümlere hem uyulmalı hem de çocuklara öğretilmelidir.

60 "Allah, öpücüğe varıncaya kadar her hususta, çocuklar arasında adaletli davranmanızı sever." el-Câmius-Sağır, II/297; "Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaleti gözetin." Buhârî, Hibe 13; Müslim, Hibât 13; Ebû Dâvûd, Buyû 83. "Çocukların, senin üzerindeki haklardan biri, onlara adaletli davranmandır." Ahmed b. Hanbel, Müsned IV, 269.

61 <http://ahlakterimleri.com/terim-sonuc.php?s=terim-sonuc.php> (Erişim: 11.08.2021)

Ayet ve hadisler çerçevesinde çocukların kişiliklerine saygı gösterilmelidir. Anne baba dâhil büyükler, 4 yaşından itibaren çocukların bedenleri üzerinde izinsiz tasarrufta bulunmamalıdır. Bilindiği gibi mahremler dışındaki kimselere, vücutta gösterilmesi ve bakılması ve de dokunulması yasak/haram olan bölgelere avret yerleri denilir. Avret yerlerine bakma, gösterme ve dokunma açısından çocuğun ergenlik/bülüğ çağına gelmesine gerek yoktur. İslam âlimlerine göre 3-4 yaşından itibaren en geç 10 yaşından itibaren çocukların avret yerlerine bakmak, dokunmak ve çocukların da göstermeleri uygun bulunmamıştır. Bu nedenle çocuklara, anlayabildikleri andan itibaren avret yerlerini korumaları gerektiği öğretilmelidir.

Anneler, babalar, akrabalar kısaca tüm büyükler, avret yerleri konusunda özen göstermeli, çocuklara anlatmanın yanında bizzat örnek olmalıdırlar. Bazı yetişkinler, çocukları severken avret yerlerine, çocukların özel bölgelerine dokunmada dikkatsiz davranmaktadır, bu alışkanlıktan vaz geçilmelidir. Yine bazı büyükler, şaka olsun gibi gerekçelerle çocukların avret bölgelerini açtırmaktadırlar, bu da çok yanlıştır. Bu nedenle, çocuklar, mahrem yerlerine vurularak sevilmemeli ve özel bölgelerini göstermeleri istenmemelidir. Çocuk bu hassasiyeti öğrenemez ve yakınları tarafından iyi niyetli olarak avret yerlerinin sevildiğini görürse, özel bölgelerinin de sevilbileceğini, dokunulabileceğini zanneder ve kötü niyetli kişilerin istismarlarına karşı koyamayabilir. Çocuğa sadece avret bölgelerine değil tüm vücuduna izinsiz kimsenin bakamayacağı ve dokunamayacağı öğretilmelidir. Tabiki aynı şekilde çocuğun da kimsenin avret yerlerine izni olsa bile bakılamayacağı ve dokunulamayacağı öğretilmelidir. Tuvalet eğitimi alıp kendi temizliğini yapabilir duruma gelen çocuğun özel bölgelerine zorunlu durumlar dışında temas etmemeliyiz. Böyle hassas yetişen çocuk, yavaş yavaş mahremiyete alışmış olacak, kötü bakış ve dokunuşlardan kendini korumayı öğrenmiş olacaktır.

Ebeveynler, kendileri giyinirken ayrı bir odaya gitmeli, aynı şekilde çocukların da üstlerini değiştirirken başkaları görmeyecek şekilde hareket etmeleri sağlanmalıdır. Anne baba, ev içinde bile olsa, birbiri ile davranışlarında ve kıyafetlerine dikkat etmeli, mahremiyet eğitimine zarar verecek şekilde açık saçık elbiseler giymemeli ve iç çamaşırlarıyla ortalıkta gezmemelidir. Aynı şekilde çocuklar da dört yaşından itibaren ev içinde ve evin dışında çıplak bırakılmamalı veya aşırı açık kıyafet giydirilmemelidir. Bu anlayış çerçevesinde anne baba ve çocukların elbiseleri, iç çamaşırları ve avret yerlerinin kazara bile görünmeyecek şekilde olmasına dikkat edilmelidir.

Nur suresinde belirtilen evlere izinsiz girme yasağı konusunda Hz. Peygamber de bazı ikazlarda bulunmuştur. Bu konuda Enes (RA) anlatıyor:

Ben peygamberin hizmetçisi idim. İzin istemeden (yanına) giriyordum. Bir gün geldiğimde Peygamber (SAV) şöyle buyurdu: ‘Olduğun yerde dur yavrucuğum! Çünkü senden sonra bir gelişme oldu (hicap ayeti geldi). Bundan böyle asla izinsiz girme!’⁶²

Bu ayet ve hadisler doğrultusunda çocuklara, başkalarının odalarına izinsiz girmemeleri öğütlenmeli ve onların odalarında da girerken izin istemeliyiz. Böylece çocuklara, izin istemeleri konusu kolayca öğretilbilir.

Nur suresinde belirtilen, evlenilmesi haram olan kişilerin avret bölgelerine bakma ve dokunma konusunda Peygamberimiz (SAV) bizzat uygulamalarıyla örnek olmuştur. “Abdullah bin Abbas anlatıyor: Fadl bin Abbas, Rasulullah’ın (SAV) terkinde idi. Derken Has’am’dan bir kadın fetva sormak üzere Rasulullah’a (SAV) geldi. Fadl kadına, kadın da Fadl’a bakmaya başladı. Bunun üzerine Rasulullah (SAV) Fadl’ın yüzünü öbür tarafa çevirmeye başladı.⁶³

Mahremiyet konusunda dikkat edilmesi gereken bir başka uygulama da çocukların yataklarının ayrılması hususudur. Bu konuda Peygamberimiz’den (SAV) iki hadis rivayet edilmiştir. Bir rivayette yedi yaşında⁶⁴ diğer bir rivayette on yaşında⁶⁵ çocukların yataklarının ayrılması istenmektedir. Buna göre en geç on yaşında çocuklar ayrı yataklarda yatmalıdırlar. Erkek erkeğe veya kız kıza da olsa aynı yorganı örtterek yatmamaları istenmiştir (Süveyd, 2019, s.241).

Konuyla ilgili bir diğer husus da kızların/kadınların başörtüsü emridir. Bu konuda Nur suresi 30-31. ayetlerde avret yerlerine bakma yasağı yanında 31. Ayette, kadınların başörtüsü örtmeleri gereği bildirilmektedir. Bu nedenle, kız çocuklarının başörtüsüne alıştırmaları da önemlidir. Çocuklara küçükken müdahale etmeyip yaklaşık 10 yaşından sonra yavaş yavaş alıştırmak, ergenlik döneminde kesin olarak başörtüsü takmaları sağlanmalıdır.

10. Çocuğa Öğretilmesi Gereken Bilgiler/İlimler

İnsanlar, her şeyi bilerek dünyaya gelmemekte, başta aile çevresi olmak üzere sosyal çevreden ve okullardan bilgi ve beceriler öğrenmektedir. İslam dininde ilim öğrenmek teşvik edilmiştir. Ancak bir de zaruri olarak

62 Buhârî, Edebü'l-Müfred, hadis no: 807.

63 Nesaî, Menasik 12; Muvatta, Hac 97.

64 Darekutnî, Sünen 1/230; Hakim, Müstedrek 1/201.

65 Ebu Davud, Salat 26.

öğrenmemiz gereken, bilgi ve beceriler vardır. Zorunlu eğitim nedir ve bu konuda sorumluluk kime aittir konuları tartışılmıştır. Yaklaşık iki yüzyıl öncesinde çocuğun eğitiminden başta baba ve anne olmak üzere aile sorumludur anlayışı ve uygulaması söz konusuydu. Ancak bu anlayış, her çocuğa zorunlu eğitim anlayışıyla ailenin yanında devletin görevleri arasında yer almıştır. Hatta şimdilerde aile babanın tercihine bırakılmadan zorunlu eğitim anlayışı tüm dünyada benimsenmiş ve devlete ilköğretimi parasız verme yükümlülüğü getirilmiştir.

İslami açıdan baktığımızda çocuğun zorunlu genel yaşama becerilerinin ve dinî görevlerinin kazandırılması görevinin aileye verildiğini söyleyebiliriz. Bu konudan meşhur hadis, “İlim öğrenmek/talep etmek her Müslümana farzdır.”⁶⁶ şeklindedir. Peki baba, anne veya bunlar yoksa diğer akrabalar çocuklara hangi bilgi ve becerileri kazandırmak zorundadır. Çocuklara kazandırılması gereken bilgi ve becerilere yani ortak kültüre temel eğitim diyoruz. Bir Müslümanın öğrenmesi gereken yani farzı ayın ilimlerin ne olduğu yukarıdaki hadis çerçevesinde tartışılmıştır. Tartışmalarda farz olan bilgiler daha çok dinî bilgiler olarak anlaşılmaktadır.⁶⁷ Bu tavır, dinî bilgiler dışındaki konuşma, okuma yazma, matematik, sosyalleşme gibi temel becerilerin kendiliğinden oluştuğu anlayışından kaynaklanmış olabilir. Ancak farzı ayın bilgilerin yanında farzı kifaye bilgiler konusunu geniş olarak tartışan Gazali, Müslüman toplum için başta tıp ve fıkıh ilmi olmak üzere hayat için gerekli tüm ilimleri, farzı kifaye olarak kabul etmiştir (Gazali, çev.1974, s.43-65). Gazali'nin bu anlayışı onun hayatı ve bilgileri dinî ve dünyevi olarak ikiye ayırdığı şeklinde yorumlanmıştır. Hâlbuki ona göre, bir Müslüman, hayatta kalabilmek için gerekli sağlık, ekonomi, (geçimini sağlamaya yarayan) meslek edinimi gibi bilgileri öğrenmek mecburiyetindedir. Çünkü insanın kendi hayatına son vermesi yani intihar büyük haramlardandır. İnsan, doğal olarak hayatta kalmak için gerekli olan, yeme, içme, barınma gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır ve bu da farz olmaktadır (Gazali, çev.1974, s.49). Okullarda verilen temel eğitim anlayışı da böyledir.

Dinî bilgiler açısından farzı ayın olan ilimlere ilmihâl bilgileri denilmektedir. İlmihâl bilgileri, kısaca iman, ibadet, ahlak ve muamelat konularını kapsamaktadır. İslam eğitim tarihine göz attığımızda, ailenin yanında, Türklerin mahalle veya sıbyan mektebi, Arapların küttap dedikleri okulların programlarında daha çok kısaca iman esasları, namaz kılıp oruç tutacak

66 İbn Mace, Mukaddime 17.

67 Tartışmaların özeti için bakınız: İbrahim Canan, Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye, Tuğra Neşriyat, İstanbul, tarihsiz, s.118-124.

kadar ibadet ve namaz kılacak kadar Kur'an ezberleme (zeki çocuklar için yüzünden okuma ve hafızlık) eğitiminin yapıldığını görüyoruz.

Bu genel açıklamalardan sonra, çocuklara öğretilmesi gereken bilgilerle ilgili uygulamalara örnekler verebiliriz. Çocuklara kazandırılacak ilk beceri elbette konuşma eğitimidir. Konuşma ile ilgili Peygamberimizin (SAV) dili fasih (açık, düzgün, kitabi) konuştuğu bilinmektedir. Bunun yanında güzel ve etkileyici konuşmayla ilgili bir hadis şöyledir: "Gerçekten beyanda sihir vardır ve gerçekten şiirde de hikmetler vardır."⁶⁸ Beyan, söz söyleme, belagat, söz söyleme sanatı, açık ve anlaşılır söz söylemek demektir. Bu ve benzeri hadislere göre, bir Müslümanın konuştuğu dili düzgün yani kurallara uygun konuşması sünnettir. Yine konuşurken, lahn yani dili yanlış ve dilbilgisi kurallarına uymadan kullanmak hoş görülmemiştir.⁶⁹

Konuşmayla ilgili öğrenilmesi gereken asıl ve önemli husus, dil ile yapılan haramlardan kaçınmaktır. Ahlak kitaplarında genellikle "dilin afetleri" veya "dil ile işlenen günahlar" başlıkları altında sayılan başlıca haramlardan bazıları şunlardır: Yalan, gıybet, dalkavukluk, boş sözler, gereksiz tartışmalar, lanetlemek, müstehcen konuşmalar, sır tutmama.⁷⁰

Dinî bilgi açıdan çocuklara öğretilecek ilk bilgilerin doğal olarak iman esasları olması normaldir. Peygamberimizin (SAV) bu konudaki uygulamaları konusunda, "Cündeb bin Abdullah şöyle rivayet etmiştir: "Biz ergenlik çağına ermeye üzere birer genç iken Peygamber (SAV) ile beraberdik. Biz Kur'an-ı Kerim'i öğrenmeden önce imanı öğrendik. Ondan sonra Kur'an'ı öğrendik. Kur'an sayesinde de imanımız arttı." (Abdurrahman, 2008, s.55)⁷¹. "İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre Rasulullah (SAV) şöyle buyurdu: "Çocuklarınıza ilk olarak 'La ilahe illallah'ı öğretin. Ölüm anında da onlara 'La ilahe illallah'ı söylemelerini telkin edin." (Abdurrahman, 2008, s.56)⁷². Elbette iman ile ilgili öğretilecek sadece bundan ibaret değildir ve imanın diğer şartları da çocuğun yaşına uygun olarak öğretilecektir.

İmanla ilgili bilgilerin yanında ibadetler de çocuğa öğretilmelidir. Türkçede İslam'ın şartları diye meşhur olan, "İslam beş temel üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka tanrı olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve

68 Ebu Davud, Edeb 95; Tirmizî, Edeb 63.

69 <https://islamansiklopedisi.org.tr/lahn> (Erişim: 28.08.2021)

70 Konuyla ilgili örnek olarak bak. Gazali, İhyau Ulumi'd-din, c.3, s.245-368.

71 İbn Mace, Mukaddime 61

72 Ahmed, 6547

ramazan orucu tutmak.”⁷³ hadisi çerçevesinde çocukların din eğitimi içeriği şekillenmiştir. Türk eğitim geleneğinde 32 farz şeklinde formüle edilen içerik çocuklara öğretilmeye çalışılmıştır.

Çocuklara ne öğretileceği konusunda Lokman suresi 12-19.ayetlerde, Hz. Lokman’ın ağzından verilen öğütler bir anlamda çocuk eğitiminin içeriğini özetlemektedir.

Namaz dinin direği olduğu için⁷⁴ namaz öğretimi üzerinde çok durulmuştur. Namaz, sadece nasıl kılınacağı bilgisinin öğrenilmesi yetmeyen, günde beş defa kılınması gereken bir ibadettir. Bu konudaki meşhur hadise göre, çocuğa yedi yaşında namaz emredilmelidir.⁷⁵ Bu demektir ki yedi yaşından daha önce namazın bilgisi verilmeli ve alışkanlığı kazanması için yavaş yavaş alıştırmalıdır. Namaz öğretimiyle ilgili çocukların camiye alıştırmaları tavsiye edilmektedir. Nitekim rivayetlerde Peygamberimiz (SAV) zamanında kadın ve çocukların da camiye geldikleri yer almaktadır.⁷⁶ Yine Peygamberimizin (SAV) torunlarının Mescidi Nebevî’ye geldikleri, O’nun sırtına bindikleri bilinmektedir.⁷⁷

Peygamberimizden (SAV) tavsiye ve örnekler sadece çocukların camiye götürülmesi ile sınırlı değildir. Dinî konularda eş ve çocuklara örnek olmak için olsa gerek, Peygamberimiz (SAV) evde de namaz kıları ve sahabeye de evde namaz kılmalarını tavsiye ederdi.⁷⁸

Namazın öğretilmesi Kur’an okuma ve ezberlemeyi de gündeme getirmektedir. Namaz kılacak kadar Kur’an’dan ezber yapılması farz olduğu için Müslüman çocukların eğitiminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durum kaynaklarda Kur’an öğretiminin ne zaman başlayacağı konusunda tartışmalara sebep olmuştur.⁷⁹

73 Buhârî, İmân 1, 2, Tefsîr sure 2/30; Müslim, İmân 19-22; Tirmizî, İmân 3; Nesâî, İmân 13; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 26, 93, 120.

74 Tirmizî, İman 8; Buhârî, İman 2; Müslim, İman 12.

75 Ebu Davud, Salat 26; Tirmizî, Mevakit 187 ve Salat 299; İbn Ebi Şeybe, Musannef I, 304-305; Bezzar, Müsned, IX, 329 (385); Darekutni, Sünen I, 230; Hakim, Müstedrek I, 317 (721); Heysemi, Mecmau’z-Zevaid, I, 294; Ahmed, Müsned III, 404 (15375); Darimî, Salat 141.

76 Ebu Davud, Salat 107.

77 Feyzu l-Kadir, 5, 226.

78 “Namazlarınızın bazılarını evlerinizde kılınız ve oraları kabirlere çevirmeyiniz.” Buhârî, Salât 52; Ebû Dâvûd, Salât 205; “Farz namazlar dışındaki namazların en faziletlisi evlerinizde kılınandır.” (Tirmizî, Salât 331.

79 Bu konudaki görüşler için bak. Canan, Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye, s.129-131, 143.

Çocuklara Kur'an öğretimi konusunda her şeyden önce, Kur'an'ı yüzünden okumak ile ezbere okumak arasında bir ayırım yapmak gerekir. Peygamberimizin (SAV) yedi yaşındaki çocuğa namazı emretmemizi istemesine göre çocuğun namaz kılacak kadar Kur'an'dan ezber yapması gerekir. Bundan çocuğun yedi yaşından önce Kur'an'ı yüzünden okumasını beklemek gerektiği sonucu çıkarılamaz. Ortalama bir çocuğun okuma yazma öğrenme yani ilkokula başlama yaşı, dünyada en düşük altı yaştır. Dünyadaki uygulamaya dayanarak, ortalama bir çocuğu, altı yaşından önce Kur'an'ı yüzünden okumaya zorlamak doğru değildir. Çünkü ortalama olarak çocukların gelişim seviyeleri altı yaşından önce okuma yazmaya yeterli değildir.

Ortalama olarak çocuklar, oyun olarak algıladıkları sürece (yani zorla ve ders yapıyormuş gibi değil) üç yaşından itibaren keyif alarak ezber yapma olgunluğuna sahip olurlar. Ancak yaklaşık beş yaşından önce cümleler kurma ve okuma yazma merak ve duyarlılığına sahip değildirler. Bu nedenle Kur'an ezberleseler bile yüzünden okumanın öğretilmesi, çocuğun gelişmişliğine uygun düşmez. Ancak çocuklar altı yaşlarında, okumaya ve yazmaya ilgi duyarlar ve rahat bir şekilde öğrenmeye başlayabilirler. Şayet çocuğun kapasitesi uygun ve istekliyse, üç yaşından itibaren ezber yapmaya hatta hafızlığa başlayabilir. Altı yaşına gelince de yüzünden okuyarak ezber yapmaya veya hafızlığa devam edebilir.⁸⁰

Benim altı yaşından önce çocuğa yüzünden Kur'an okuma öğretilmemeli görüşüme şöyle tepkiler veriliyor: Ama çocuklar öğreniyorlar? Tarihte örnekleri var; İbni Sina vb. kişiler, küçük yaşta hafız oldular. Osmanlıda mahalle/sıbyan mekteplerine çocuklar erken yaşta başlıyorlardı. Şimdi bu görüşleri ele alalım.

Çocuklar altı yaşından önce de Kur'an öğreniyorlar iddiası: Evet çocukları zorlarsanız veya onların önüne din öğretimi amacıyla Kur'an okumayı koyarsanız, öğrenebilir. Ancak hangi çocuklar veya çocukların yüzde kaç Kur'an okumayı öğrenmektedirler? Zeki, yetenekli ve hazırbulunuşluğu olan çocuklar yüzünden okumayı öğrenmektedirler. Aynı sınıfta olup ta kapasitesi, zekası ve hazırbulunuşluğu yeterli olmayan çocuklar ise yüzünden okumayı öğrenememektedir. Okumayı öğrenen çocuklar alkışlanmakta, ödüllendirilmekte, törenlerle onurlandırılmaktayken; gelişmişliği ve hazırbulunuşluğu yeterli olmadığı için okumayı öğrenemeyen çocuklar ise hüsrana uğramaktadır. Bu çocukların bilinçaltında iki duygu

80 Hafızlık yaşı ile ilgili bak. <https://sorularlailslamiyet.com/hafizlik-icin-en-uygun-yas-kactir> (Erişim: 27.08.2021) Hafızlık ile ilgili ayrıntılı bilgi için bak. Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi, Editör Hatice Şahin Aynur, DEM Yay., İstanbul 2021.

oluşmaktadır: Ben geri zekâliyım veya Kur'an öğrenmek zor. Ben birçok anne babadan çocuklarının anaokulu vb. kurumlara gittiğini ancak Kur'an öğrenemediğini ve daha sonra Kur'an okumdan soğuduğunu hatta nefret ettiğini duydum.

Etrafımıza baktığımızda veya kitaplardan okuduğumuza göre 3-4 yaşında çocuklar hafız olmaktadır iddiası: Evet bu tespit doğrudur ama eksiktir. İbn Sina, Kindî, İmam Şafî gibi âlimler küçük yaşta hafız olmuşlardır veya günümüzde de milyarda 2-3 kişi küçük yaşta hafız olmuş olabilir. Tersî yetmiş yaşında hafızlığını da tamamlayanlar da olabilir. Ancak bu örnekleri genellemek ve ortalama çocukları, gelişim seviyelerinin üstünde zorlamak doğru değildir.

Küçük yaşta çocuklara Kur'an öğretiminin arka planında anne babaların dindar çocuk yetiştirme niyetleri yatmaktadır, denilebilir.⁸¹ Çevremize baktığımızda dindar anne baba ve eğitimcilerin çoğunun; lise öğrencilerinin elden çıktığı, ortaokul öğrencileri de kaybedilmek üzeredir; o hâlde çocukları ilkokulda hatta okulöncesinde yakalayıp dindar bir nesil yetiştirmeliyiz, kanaatine sahip olduğunu görüyoruz. Din eğitimi denilince de namaz ve namazın kılınması için Kur'an öğrenilmesi öne çıkmaktadır. Elbette küçük yaşta verilen eğitim kalıcıdır ve çocuklarımızı eğitmeye erken yaşta, hatta doğum anında başlamalıyız (Aydın, 2012, s.134-140).⁸² Ancak bunu yaparken çocukların gelişim özellikleri dikkate alınmalıdır. Bu konuda Peygamberimiz (SAV) açık bir ilke ortaya koymuştur. O (SAV) insanlara anlayabilecekleri şekilde konuşmamızı istemiş, sevdirmemizi ve kolaylaştırmamızı tavsiye etmiş, nefret ettirmememiz konusunda uyarmıştır.⁸³ Ziya Paşa da şöyle der: "İdrâk-ı meâlî bu küçük akla gerekmez;

81 Hatta bir kısmının sırf, akraba ve arkadaş çevrelerine karşı çocuklarıyla övünme davranışları gösterdiklerini de söyleyebiliriz.

82 Aydın, 2012; Ahlak Eğitimine Çocuğun Doğumuyla Başlanmalıdır başlığı.

83 "İnsanlara akılları ölçüsünde konuşun." Ebû Davud, Edeb 20; Münâvî, Feyzü'l-Kadir, 3/75.

"Biz, insanlara akılları ölçüsünde konuşmakla emrolunduk." Deylemî, I, 398/1611; Ali el-Müttakî, X, 242. "İnsanlara anlayabilecekleri şeyler söyleyiniz. Siz Allah ve Rasûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?" Buhârî, İlim 4.

"Bir gruba, akıllarının almayacağı şeyler söylersen, şüphesiz bu onların bir kısmı için bir fitne olur." Müslim, Mukaddime 3.

"Biz peygamberler topluluğu, daima insanların seviyelerine inmek ve onların anlayabilecekleri şekilde konuşmakla emrolunduk." Zebidî, İthaf'u Sade, 2/65.

"İnsanların seviyelerine inin." Ebû Davud, Edeb, 20; Münâvî, Feyzü'l-Kadir, 3/75.

"Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, ürkütmeyiniz." Buhârî, İlim 11, Edeb 80, Cihâd 164; Müslim, Cihâd 6-7.

Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez.”

Osmanlıda mahalle ya da sıbyan mekteplerine çocuklar erken yaşta başlıyorlardı, iddiası: Evet bu bilgi doğrudur ama eksiktir. Bu mekteplere çocuklar 3-4 yaşında başlıyorlardı ama Kur'an ve dinî bilgiler öğretimi farzı ayın bilgileri kapsıyor ve ezber yöntemi ile yapılıyordu (Sakaoğlu, 2003, s.48; Ergin, 1939, s.71). Yazma eğitimi ancak bazı okullarda ve zeki çocuklara verilirdi.⁸⁴ Bu anlayış ülkemizde ilkokulların yaygınlaşmasına kadar büyük ölçüde devam etti. Örneğin, 1920'lerde doğan dedemler ve 1940'lı yıllarda doğan annemler, babamlar Kur'an'ı yüzünden okumayı bilmezler ama namaz sure ve dualarını ezbere okurlardı.⁸⁵

Kur'an okuma öğretimiyle ilgili özetle şunu tavsiye edebiliriz: Çocukları saatlerce masada/sırada oturarak ders yapıyormuş havasına sokmadan, oyun oynar gibi, kulak eğitimi yoluyla namaz sure ve dualarını ezberletmeye üç yaşından itibaren başlayabiliriz. Altı yaşından sonra yüzünden okuma ve yazma öğretimi yapabiliriz. Küçük yaşta çocuklarımıza din eğitimi vermek istiyorsak okulöncesi dönemde dinin ahlaki boyutunu öğretmeliyiz. Evlatlarımıza, kul hakkını, adaleti, merhameti, empatiyi, sabrı, fedakarlığı, sevgiyi, saygıyı ... öğretmeliyiz.

11. Ahlak ve Davranış Kurallarını Öğretmek

İslam'ın inanç, ibadet, ahlak ve muamelat bölümleri ya da öğeleri vardır. Bunlar birbirinden ayılamayacak kadar iç içe geçmiştir, ancak bilgi alanı olarak ayrı tasnif edilmiştir. Eğitim yöntemleri bakımından da farklılıklar göstermektedir. İslam dini açıdan, inanç, ibadet, ahlak ve muamelatın iç içe olduğunu ifade eden ayet şöyledir: “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik (birr), Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte

“Ey insanlar! Ne oluyor sizlere ki, insanları nefret ettiriyorsunuz. Sizden kim imam olursa namazı hafif kıldırsın. Çünkü onların içinde ihtiyaç, zayıf ve ihtiyaç sahibi olanlar vardır.” Buhârî, Ahkâm, 13; Müslim, Salat, 182.

84 Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, c. 1, İstanbul 1939, s. 71.

85 Sıbyan mektepleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bak. Elif Akbaş, Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2018.

bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.”⁸⁶ Yine adaletle ilgili ayet de çok açık uyarıda bulunmaktadır. “Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Allah, iman edip salih ameller işleyenler hakkında, “Onlar için bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vardır” diye vaatte bulunmuştur.”⁸⁷ Konuyla ilgili ayetlerin yanında,⁸⁸ imanın şubeleri konusundaki hadisler de dikkat çekicidir. “İman yetmiş (veya altmış) küsur özelliştir (şubedir). En yükseği, ‘Allah’tan başka ilâh yoktur.’ demek; en aşağısı ise, eziyet veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Hayâ da imanın bir bölümüdür.”⁸⁹

Ahlakla ilgili en bilinen ayette şöyle buyrulur: “Gerçekte sen büyük bir ahlak üzeresin.”⁹⁰ Peygamberimiz de bunu teyid ederek şöyle buyurmaktadır: “Ben, (başka değil, sadece) (iyi), güzel ahlâkı tamamlamak (uygulamak) için gönderildim.”⁹¹ Yine bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Beni Rabbim terbiye etti. Edebimi, terbiyemi güzel eyledi.”⁹² Başka bir hadis de “Müminlerin iman yönünden en mükemmeli, ahlaken en güzel olanıdır.” buyrulmaktadır.⁹³ Konuyla ilgili en çarpıcı uyarı, Mâun suresindedir ve surede ahlsız namaz bile eleştirilmektedir.⁹⁴

Yukarıda bir Müslümanın öğrenmesi gereken farz ilimlerden bahsedilmişti. Ahlak ilminin önemini herkes takdir eder. Ancak kaynaklarda, ahlakın öğrenilmesinin efal-i mükellefin açısından yani farz veya sünnet olması bakımından fazla ele alınmadığını söyleyebiliriz. Gazali'nin, İhya kitabının ilk bölüm başlığı Kitabu l-İlim'dir. Yüz sayfadan uzun olan bu bölümde, ahlak ilmini, ahiret ve kalbin hâllerini bildiren muamele ilmi olarak

86 2/Bakara suresi, 177.ayet.

87 5/Mâide suresi, 8-9.ayetler.

88 Örneğin, 49/Hucurat suresi, 6-13.ayetler; 29/Ankebut suresi, 45.ayet; 42/Şûra suresi, 37-43.ayetler; 8/Enfal suresi, 2.ayet.

89 Müslim, İmân 58. Ayrıca bak. Buhârî, İmân 3; Ebû Dâvûd, Sünnet 14; Nesâî, İmân 16; Tirmizî, Birr 80; İmân 16; İbni Mâce, Mukaddime 9.

90 68/Kalem suresi, 4.ayet.

91 İbn Hanbel, II, 381.

92 Süyûtî, Câmiu's-Sağîr, I, 12.

93 Ahmed, Müsned, II, 250.

94 “Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar, onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar, ufacak bir yardıma bile engel olurlar.” 107/Mâun suresi.

adlandırmakta ve farz olduğunu ifade etmektedir. Gerekçe olarak da ahlak ve muamelat konularında farzların ve haramların olduğunu ve bunlarla amel edebilmek için bunların bilinmesinin gerekli olduğunu göstermektedir. Örneğin, yalan, kibir, hased vb. kötü huylar haramdır bunları bilmek de farzdır (Gazali, çev.1974, s.59-62).

İslam dini, Müslümanların, emir ve yasaklar, helal ve haramlar dairesinde yaşamalarını istemektedir. Bu nedenle anne babanın doğal görevlerinden biri de evlatlarına, kendi inançlarını, ahlak kurallarını, gelenek ve görenekleri öğretmektir. Toplumsal hayata uygun davranışlar elde etmenin en etkili yöntemlerden birisi çocuğu eğitmekse, diğeri gelenek görenekleri yaşatmaktır. Geleneklerin önemli bir kısmı dinî kurallardan oluşmuştur. Fakat zamanla dinî niteliklerden çok, kültürel özellik kazanmıştır. Bu nedenle bu dönemde çocuğa gelenek görenekler ve görgü kuralları öğretilmelidir. Çocuğa kazandırılacak bazı gelenekler ve görgü kuralları şunlar olabilir (Dodurgalı, 2010, s.116-117):

1. Selamlaşma ve hâl hatır sorma
2. Misafir karşılama ve ikramda bulunma
3. Büyükleri yüceltme ve saygı
4. Bayramlaşma ve kutlama
5. Mevlit, hatim, sünnet, sohbet, düğün gibi toplantılara katılma
6. Akraba (sılayı rahim) ziyaretleri
7. Hasta ziyaretleri
8. Muhtaçlara her türlü yardım
9. Yeme içme adabı
10. Erken yatıp erken kalkma.

Çocuklara kazandırılması gereken önemli bir alışkanlık ta erken yatıp erken kalkma alışkanlığıdır. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyrulur: "Uygunuzu bir dinlenme kıldık, geceyi bir örtü yaptık, gündüzü de çalışıp kazanma zamanı yaptık."⁹⁵ Bu ayeti tefsir ederken Elmalılı Hamdi Yazır,⁹⁶ gündüz, hayat ve geçim için çalışma vakti; uyku ve gecenin ise gündüz çalışmaya hazırlanma vakti olduğunu söylemektedir (1979, s.78).⁹⁷ Hz. Peygamber

95 78/Nebe, 9-12. Aynı konudaki diğeri ayet: "O, geceyi size bir örtü, uykuyu istirahat zamanı ve gündüzü de hareket ve çalışma vakti yapandır." 25/Furkan suresi, 47.ayet.

96 Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c.VIII, s.78.

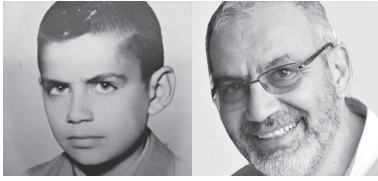
97 Doktorlar, en iyi uykunun gece ve karanlık ortamda olduğunu ısrarla söylüyorlar. Örneğin: <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberi/deliksiz-bir-uyku-icin-11-oneri> (Erişim: 30.08.2021)

(SAV) Şu tavsiyede bulunmaktadır: “AkŐam olup gece karanlığı oktugünde çocuklarınızın dıŐarı çıkmasına engel olun. Çünkü bu vakitlerde Őeytanlar (sebebiyle kotulukler) yayılır.”⁹⁸

SONUÇ

Anne babaya Allah’ın bir lutfu ve sevinç kaynağı olan çocukların bakım ve eğitimi de kendilerinin görevidir. İslam dinine göre, çocuğun bakım ve eğitilmesi görevi devletten daha çok anne babalara ve onlar yoksa yakınlarına verilmiş bir görevidir. Anne babalar veya yakınlar, çocukların iyi/salih davranıŐlarından kazandıkları sevaplara ortak olduğu gibi onları günahlardan da korumakla emredilmektedir. ocuk eğitimi en iyi aile kurumu içinde gerçekleşir. Bu nedenle İslam’a göre aile kutsaldır.

Anne babanın çocuğa karşı görevleri, iyi bir eş seçimiyle başlamakta, Allah’tan hayırlı evlat istemekle, annenin iyi bir hamilelik dönemi geçirmesi, iyi bir ad konulması ile devam etmektedir. Ebeveynlerin çocuklarına, hayatta kalma, topluma uyum sağlama eğitimi vermelerinin yanında dinlerini oğretme de önemli bir yer tutmaktadır.

Mehmet Zeki Aydın

Kaynakça

- Abdurrahman, C. (2008). Peygamberimizin ocuk Eğitimi. (ev.: İ. Doğan). Konya: Birikim Kitap.
- Akbaş, E. (2018). Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri (yayınlanmamıŐ yoksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, M. Z. (2012). Ailede Ahlak Eğitimi. İstanbul: TimaŐ Yayınları.
- Bilgin, B. (2003). İslam ve ocuk. Ankara: DİB Yayınları.
- Canan, İ. (tarihsiz). Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye. İstanbul: Tuğra Neşriyat.
- Carroll, D. (2001). Çocuğunuzun Ruhsal Eğitimi “Kendine Güvenen, Uyumlu Ve Mutlu ocuklar Yetiştirmek İçin Bir Sevgi Rehberi. İzmir: Ege Meta Yayınları.
- Dodurgalı, A. (2010). Ailede Din Eğitimi. İstanbul: TimaŐ Yayınları.
- Ergin, O. (1939). Türkiye Maarif Tarihi (cilt 1). İstanbul.

98 Buharı, EŐribe, 22.

- Gazali. (1974). İhyau Ulumi'd-din (çev.: A. Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınevi.
<http://ahlakterimleri.com/terim-sonuc.php?s=terim-sonuc.php> (Erişim: 11.08.2021)
<https://hukukdestegi.com/tr/2015/12/17/veli-vasi-vesayet-velayet-kayyim-yasal-danismanlik-kavramlari-neyi-ifade-eder/> (Erişim: 28.08.2021)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/lahn>
<https://islamansiklopedisi.org.tr/lahn> (Erişim: 28.08.2021)
<https://sorularlaislamiyet.com/hafizlik-icin-en-uygun-yas-kactir> (Erişim: 27.08.2021)
<https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberi/deliksiz-bir-uyku-icin-11-oneri> (Erişim: 30.08.2021)
- Keskin, H. (2009). Kur'an ve Çocuk. Ankara.
- Sakaoğlu, N. (2003). Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Selvi, D. (2011). Kadın ve Aile İlmihâli. İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Süveyd, M. N. (2019). Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi. İstanbul: Uysal Yayınevi.
- Şahin Aynur, H. (Ed.). (2021). Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi. İstanbul: DEM Yayınları.
- Yazır, E. H. (1979). Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul.